

SVRHA ODGOJA U OBITELJIMA I U JAVNIM ŠKOLAMA U PLURALISTIČKOJ SITUACIJI*

WOLFGANG BREZINKA

Österreichische Akademie der Wissenschaften (ÖAW)
Dr. Ignaz Seipel-Platz 2, 1010 Wien, Austrija

Primljeno:
25. 2. 2005.

Izlaganje na
znanstvenom
skupu

UDK 37.018.1/2

Sažetak

Odgov djece i mladih u suvremenom društvu doživljava se kao podjela zadataka između obitelji i javnih ustanova. Autor je svjestan napetosti koje postoje u odnosima između obitelji i javne škole, odnosno između roditelja i nastavnika. To je među ostalim i posljedica proširenog liberalizma, racionalizma, individualizma i hedonizma.

Nakon što je podsjetio na to što je odgoj i koja je njegova svrha, autor ističe kako su formacija i svrha formacije s jedne strane u privatnoj nadležnosti roditelja, a s druge u javnoj nadležnosti pojedinih skupina i društvenih ustanova. Javne škole su nacionalni centri za obranu i formaciju općih i orijentacijskih pokazatelja i njihovo prenošenje sljedećem naraštaju. Pluralizam danas označava pluralizam pojedinaca, a njegova glavna obilježja su subjektivni i uzgredni izbor. U takvoj situaciji i u budućnosti su moguća razmimoilaženja između roditelja i nastavnika, između obitelji i škole.

Ključne riječi: odgoj u obitelji, odgoj u školi, odgoj u pluralizmu

Najveći broj članova obitelji u Europi danas su snažno formirane osobe, koje žive u otvorenim društvima bez predrasuda, a pluralističke su što se tiče ideologije. U takvoj situaciji odgoj je mnogo teži negoli je bio u zatvorenim društvima, koja su postojala prije širenja općeg prosvjetiteljstva, društvene pokretljivosti, demokratizacije. Već oko dvije stotine godina odgoj djece i mladih odvija se pomoću podjele zadaća između obitelji i javnih ustanova, tako da su na jednoj strani roditelji, a na drugoj nastavnici koji predstavljaju državu.

Na podjelu zadataka u odgoju može se gledati u *normativnom* smislu i u tom se slučaju pažnja usredotočuje na *ideal* odnosa između roditelja i nastavnika, između obiteljskog i javnog odgoja. Ideal je kodificiran u pravnim propisima o načinima

kojih bi se djelatnici *trebali* držati. U međunarodnim ugovorima o pravima čovjeka, u građanskom zakoniku, u školskim propisima, u strukovnim etičkim propisima za nastavnike čita se o suradnji, podijeljenoj odgovornosti, zajedničkom zanimanju za pomoć djetetu te za njegovo dobro i napredak, o uzajamnom povjerenju u kompetentnost i u međusobne nakane.

Takvi propisi imaju veliku vrijednost kao pravna i moralna načela, kao smjernice za vrednovanje ponašanja. Ne bi ih međutim trebalo shvatiti kao opis stvarnosti.

* Predavanje održano na europskom simpoziju »Obitelj u Europi«, održanom 26. lipnja 2004. u Rimu na Papinskom lateranskom sveučilištu.

Naslov izvornika: *Scopi dell'educazione nelle famiglie e nelle scuole pubbliche in situazione di pluralismo*, u: »Pedagogia e vita« 63(2005)1, 30-36.

Promotreni *empirijski*, odnosi između obitelji i javne škole, između roditelja i nastavnika, u mnogim su slučajevima izvrnuti napetostima i sukobima.¹ Neki među njima ovisе o urođenim obilježjima kao što je to slučaj u modernim pluralističkim društvima. Ograničavam se na spominjanje liberalizma, racionalizma, individualizma i hedonizma (tj. ideje da je užitek najvažnija stvar u životu). Dok ta obilježja budu postojala, neće se moći izbjeći ponovno oživljavanje sukoba u odgoju, štoviše morat ćemo se pozorno njima baviti. Želio bih to objasniti s obzirom na osobito važnu odgojnu temu, a to je svrha, cilj odgoja.

Pod »*odgojem*«² u širokom smislu razumijevamo nastojanja kojim želimo utjecati na ljudske subjekte kako bismo poboljšali i obogatili njihovu osobnost u nekim ili u mnogim vidovima. *Odgojne svrhe* jesu *ideali osobnosti*, tj. poimanje osobnosti kakva bi ona trebala biti. To su *propisi* koji potvrđuju kakvoću koju bi zrele i kompetentne osobe trebale imati³.

Koja vrsta kakvoće je potrebna ili nužna ovisi dijelom o ljudskoj naravi, a dijelom o *kulturi* društva u kojemu osobe žive. Što je kultura nekoga društva bogatija i složenija, to su jasnije izrečeni *zahtjevi* koje postavlja svojim članovima. Kako bi udovoljili tim zahtjevima, mladi članovi moraju usvojiti mnoge sposobnosti, spoznaje, uvjerenja, vrline. Sve ono što se u nekom društvu drži nužnim ili poželjnim, može se navesti kao odgojni cilj. Među njima neki se odnose na *sve* članove nekoga društva. To su »opći ciljevi«. Drugi se međutim gaje samo u podskupinama, sastavnim dijelovima kojih su pripisane specifične zadaće ili izražavaju posebne zahtjeve o sebi. To su »ideali specifičnih osobnosti neke skupine« ili ciljevi.

Važno je shvatiti da su odgojni ciljevi tek u drugotnom smislu tema koja uključuje odgojitelje i odgoj. Oni su prije svega

ideali, koji se nude svima onima koji se sučeljavaju sa sličnim zadaćama u sličnim situacijama. Nisu zamišljeni samo za odgoj mladih. Oni su sastavnice kulture koja služi kao pravilo neke skupine i vrijede za svakog od njenih članova. Ti ideali postaju *odgojni ciljevi* samo ako su predstavljeni mladim članovima neke skupine i kod obraćanja odgojiteljima jer doprinose da se zadaće odgojitelja što je moguće više približe ostvarivanju. Oni opisuju ono što bi učenici trebali postati i prema kojem bi ih rezultatu odgojitelji trebali voditi.

Očito je da formacija i njeni ciljevi nisu samo *privatna* stvar roditelja. To je i *javna* nadležnost skupina i društvenih ustanova, od lokalnih zajednica i vjerskih udruga sve do država i nadnacionalnih saveza. Svima trebaju novi životni sokovi, novi dobro opskrbljeni članovi, kako bi zamijenili starije. Odgoj je životno važan za preživljavanje i obnovu društva i kulture.

U složenim modernim društvima, u kojima postoji zabrinjavajuća raznolikost podskupina i pojedinaca, djelatnosti i interesa, jednako je tako neizbježna krajnja raznolikost ideala osobnosti i svrhe odgoja. Nacionalni ustavi i međunarodne deklaracije o pravima čovjeka jamče svakome visok stupanj slobode, posebice pravo »na potpuni razvoj« vlastite osobnosti.⁴ Ta se

¹ Usp. W. BREZINKA, *Belief, Morals and Education*, Aldershot, Avebury, 1994, str. 149. i sl. (Talijansko izdanje: *Morale ed educazione. Per una filosofia normativa dell'educazione*, Armando Editore, Roma, 1994, str. 139. i sl.).

² W. BREZINKA, *Basic Concepts of Educational Science*, University Press of America, Lanham, 1994, str. 67. i sl. (Talijansko izdanje: *La scienza dell'educazione*, Armando Editore, Roma, 1976, str. 82. i sl.).

³ Usp. W. BREZINKA, *Morale ed educazione*, str. 11. i sl.

⁴ UN, *Opća deklaracija o pravima čovjeka*, čl. 26; K. BERCHTOLD, *Human Rights in International Law*, Collected Texts, Wien, Österreichische Staatsdruckerei, 1978, str. 18.

temeljna prava danas često tumače na naivno individualističko-slobodarski način, odvojeno od »dužnosti prema zajednici, u kojoj je jedino moguć slobodan i potpun razvoj čovjekove osobnosti«⁵.

Uzevši u obzir te okolnosti, najproširenije stanje činjenica u odgoju i odgojnoj politici nije neki sporazum ili dogovor o svrsi odgoja i o stupnju njegove važnosti, nego ponajprije nezainteresiranost ili neslaganje, antagonizam i sukob. U naše doba to je istina posebice kad su *moralna i duhovna kakvoća* cilj odgoja.

Te kakvoće su temeljno važne za usmjerenje pojedinca prema vrednotama, za društvenu kompetentnost i za njegovu duhovnu sigurnost, što proizlazi iz dubokih korijena u vjerskim ili filozofskim vjerovanjima. *O njima se u velikoj mjeri vodi računa u zakonodavstvu o pravima čovjeka, ali ih se jako zanemaruje u suvremenoj odgojnoj teoriji i praksi.* To je uzrokovano naličjem našega pluralističkog društva i njegovih prednosti. Kako to utječe na obitelji i na javne škole?

U *pravnom* smislu, *roditelji* imaju moć s obzirom na odgoj djece u cjelini. To obuhvaća odgovornost s obzirom na svrhu odgoja i na njegovu hijerarhiju. Vrednovanje, izbor, stupnjevitost kakvoće osobe, kao odgojni ideali i svrha, neizbježno su utemeljeni na filozofskim, vjerskim ili ideološkim uvjerenjima. Ta uvjerenja općenito nisu čisto subjektivna, nego na njih utječe kultura zajednice u kojoj roditelji žive.

Od države, koju nastavnici javne škole predstavljaju, očekuje se da poštuje ta uvjerenja. Prisjetimo se npr. čl. 2. protokola Europskog ugovora o zaštiti prava čovjeka i temeljnih sloboda iz 1954. god.: »U vršenju bilo koje prihvaćene uloge koja se odnosi na odgoj i na poučavanje, država će poštivati pravo roditelja na osiguravanje odgoja i poučavanja u skladu s njihovim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.«⁶

Taj propis ne može se međutim više primijeniti u javnim školama današnjih pluralističkih društava, budući da su ona prepuna građana koji su bez religioznih korijena i dezorijentirani na filozofskom području. U prošlosti je izraz ideološki »pluralizam« označavao pluralizam nekolicine velikih skupina, zastupnika vjerskih uvjerenja i moralnih načela, kao što su katolici, protestanti, liberali koji nisu vjernici. Taj *pluralizam* relativno postojanih *skupina* koje slijede tradiciju malo-pomalo je zamijenio *pluralizam pojedinaca*, čiji životni stil ovisi više o subjektivnom i uzgrednom izboru negoli o tradicijama i autoritetu neke zajednice koju vode određena uvjerenja.⁷

U takvim »individualističkim društvima« religiozna i filozofska uvjerenja postaju privatna stvar. Zajednički ideali koji obvezuju nestaju, a raste subjektivnost, skepticizam, relativizam, moralni nihilizam. Budući da je stvarnost takva, mentalni i društveni temelj nekog školskog sustava koji bi bio podijeljen prema »vjerskim i filozofskim uvjerenjima« roditelja više ne postoji. Jedino *privatne* konfesionalne škole mogu omogućiti »odgoj i poučavanje u skladu s uvjerenjima roditelja«. Samo što je zbog cijene ta mogućnost obično ograničena na manjine. Obitelji većinom ovise o javnim školama kojima upravlja država.

Moderne liberalne države vezane su uz načelo *neutralnosti* s obzirom na religiju i filozofiju. Imajući na umu raznolikost uvjerenja, vjerski se sadržaji u školi moraju

⁵ UN, *Opća deklaracija o pravima čovjeka*, čl. 29; K. BERCHTOLD, *Human Rights in International Law*, str. 18.

⁶ K. BERCHTOLD, *Human Rights in International Law*, str. 116.

⁷ Usp. W. BREZINKA, *Erziehung in einer wertunsicheren Gesellschaft*, Reinhardt, München ³1993. (Talijansko izdanje: *L'educazione in una società disorientata*, Armando Editore, Roma, 1989, str. 61. i sl.)

proučavati nevezano od vrednota, isključivši poseban slučaj vjeronaučne pouke koja se predaje u zemljama u kojima je ona po zakonu dio programa.

Druga iznimka od pravila su vjerovanja i vrednote koji su u temelju nacionalnih ustava i međunarodnih ugovora o obrani prava čovjeka. Što se tiče svih drugih religioznih, filozofskih ili ideološki uvjerenja, ona moraju pokazati neidentifikaciju, širinu gledišta, neutralnost, nepristranost, toleranciju. To načelo štiti religiozne i ideološke slobode članova zajednice.

Ipak, to isto načelo izaziva i neugodne učinke na odgojnom području. Ono priječi rast duhovnog dobra svakog djeteta u korist apstraktnog načela jednakog postupka prema svim učenicima. Takav postupak promiče nezainteresiranost prema vjerama i stoga negativno utječe na duhovnu formaciju.

Nastavnicima javnih škola nije dopušteno javno se identificirati s nekim od postojećih vjerskih nauka ili ideologija, a još manje praviti za njih propagandu⁸. Svaku valja poštivati u prikladnoj mjeri i blago joj pristupati. To konkretno znači od kulture ili od razumske akademske znanosti načiniti uzor konfesionalne kulture. Sva vjerovanja i specifični ideali pojedinih skupina povijesno su obrađeni, relativizirani, obezvrijeđeni. Ideje koje zaslužuju da se uz njih pristane i da se u njih povjeruje, da ih se časti, preoblikovane su u teme za raspravu, predmete analize, usporedbe, kritike. Naravno, nepristrano poučavanje o vjerovanjima o kojima se raspravlja može se opravdati kao prosvijetljeno poznavanje svijeta koje promiče sposobnost razlučivanja, pri čemu su i jedno i drugo središnje sastavnice zrelosti. Ako se to poučavanje ne uključi u baštinu onih ideja u koje bi valjalo vjerovati i koje bi valjalo častiti, takvo poučavanje slabi emocionalne korijene učenika.

Teret duhovne integracije leži danas prije svega na obiteljima. Mnoge od njih međutim, onako izolirane i krhke kakve već jesu, imaju probleme sa svojom odgovornošću za religiozni ili duhovni odgoj. Roditeljima nerijetko nedostaje duhovna i moralna postojanost koju bi morali prenijeti svojoj djeci. Kako bi mogli izvršiti tu dužnost, potrebna im je *pomoć šire i složne zajednice vjere*. Srećom, raste broj takvih zajednica, bilo religioznog bilo laičkog nadahnuća.

Obitelji i skupine koje ih podržavaju, potpomognute specifičnim životnim uvjerenjima i stilovima, obično se slažu u nekim posebnim idealima osobnosti i kreposti koji su ili odsutni, obezvrijeđeni, ili ih se, ako ništa drugo, ne ohrabruje u javnim školama. To kod djece može dovesti do napetosti i do odnosa nepovjerenja između roditelja i nastavnika. Ipak, često je teško prosuditi koga zbog toga treba ukoriti. Nikad ne bi trebalo zanemariti činjenicu da su obje strane odgovorne za dobar odgoj. Ne samo roditelji nego i država ima dužnosti, prava, cilj odgoja.

Nijedna moderna nacija ne može prepuštiti odgoj svojih mladih samo njihovim obiteljima i širim zajednicama koje obitelji podržavaju. Kao protutežu izvanrednoj raznolikosti skupina i privatnih interesa valja suprotstaviti odgojne napore koji teže prema osobnoj kakvoći koja je sukladna društvenoj dosljednosti i moralnom identitetu države. Javne škole su glavno sredstvo za osiguranje minimuma zajedničkih kompetencija i moralne suglasnosti među njenim članovima. Taj minimum izražava se u idealima temeljne osobnosti, koji služe kao opći odgojni cilj pojedine nacije.

Osim drugih dužnosti, nastavnici su zakonom obavezni na pružanje odgoja za

⁸ Usp. W. BREZINKA, *Morale ed educazione*, str. 194. i sl.

vrednote u okviru državnog ustava i temeljnih društvenih moralnih načela. Javne škole nisu obične organizacije u službi privatnih interesa roditelja i njihove djece u pogledu odgoja i pojedinačnog napretka. One su istovremeno i nacionalni centri za obranu i formaciju općih orijentacijskih pokazatelja i njihovo prenošenje sljedećem naraštaju. Zbog kulturalnog pluralizma i individualizacije među roditeljima, to može postati još jedan izvor napetosti i nesuglasica između obiteljskog i školskog odgoja.

Budu li ideali i kreposti za kojima se teži u školama zanemarivani ili čak prezreni u obitelji, svijest i solidarnost učenika neće uništiti vjerna suradnja nego sukobi.

Tako, u konačnoj analizi, podjele zadatka između obitelji i javnih škola zbog mnogo razloga ne može biti bez trvenja. Razni osobni ideali kao odgojni cilj jedan su od mnogih razloga. Pa ipak, u plurikulturalnim i snažno individualiziranim društvima taj vid odgoja je važniji nego ikad prije.